

Δ΄ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ο σεβασμός του άλλου στην Ορθόδοξη παράδοση



ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. ΠΟΙΟΣ ΕΙΝΑΙ ΓΙΑ ΜΑΣ Ο «ΑΛΛΟΣ»;

- i. Ο άλλος ως ξένος. Από τον «μακρινό» στον «ανεπιθύμητο»

II. Ο «ΑΛΛΟΣ» ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ

- i. Κάτω από τη δρυ της Μαμβρή: Ο Θεός ως ξένος που ζητάει τη φιλοξενία του ανθρώπου (Γεν 18, 1-8)
- ii. «Ποιος είναι ο πλησίον μου;»: Ο σπλαχνικός Σαμαρείτης (Λκ 10, 25-37)
- iii. Αγ. Επιφανίου, «δός μοι τοῦτον τὸν ξένον»
- iv. Το Ευαγγέλιο στη γλώσσα των άλλων: Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων – Κύριλλος και Μεθόδιος
- v. Πέρα από δικαιώματα και υποχρεώσεις: Η αγάπη «άνευ όρων και ορίων»

I. Ποιος είναι για μας ο «άλλος»;

ι. Ο άλλος ως ξένος. Από τον «μακρινό» στον «ανεπιθύμητο»



II. Ο «άλλος» για τους Χριστιανούς

ι. Κάτω από τη δρυ της Μαμβρή: Ο Θεός ως ξένος που ζητάει τη φιλοξενία του ανθρώπου

Ο Κύριος παρουσιάστηκε στον Αβραάμ, κοντά στη Δρυ Μαμβρή, ενώ αυτός καθόταν στο άνοιγμα της σκηνής του κατά το μεσημέρι. Σήκωσε τα μάτια του και είδε τρεις άντρες να στέκονται απέναντί του. Αμέσως έτρεξε να τους προϋπαντήσει και τους προσκύνησε ως τη γη.

«Κύριέ μου», είπε, «αν έχω την εύνοιά σου, μην προσπεράσεις το δούλο σου. Ας φέρουν λίγο νερό να πλύνετε τα πόδια σας, και μετά μπορείτε ν' αναπαυθείτε κάτω από το δέντρο. Θα φέρω και λίγο ψωμί να πάρετε δύναμη, και μετά μπορείτε να πηγαίνετε. Περάστε λοιπόν από τον δούλο σας». Εκείνοι απάντησαν: «Κάνε

Η φιλοξενία των τριών αγγέλων από τον Αβραάμ,
Μαρκ Σαγκάλ, 1931



όπως είπες». Τότε ο Αβραάμ έτρεξε στη σκηνή και είπτε στη Σάρρα: «Πάρε γρήγορα τρεις γαβάθες αλεύρι εκλεκτό, ζύμωσέ το και κάνε πίττες». Μετά έτρεξε στα βόδια, πήρε ένα μοσχάρι τρυφερό και καλό, το έδωσε στον υπηρέτη, κι εκείνος το ετοίμασε στα γρήγορα. Πήρε ακόμα βούτυρο, γάλα και το μοσχάρι που είχε ετοιμάσει, και τα έβαλε μπροστά στους άντρες. Αυτός στεκόταν απέναντί τους κάτω από τα δέντρα κι εκείνοι έτρωγαν.

Γεν 18, 1-8

ii. «Ποιος είναι ο πλησίον μου;» Ο σπλαγχνικός Σαμαρείτης



Η παραβολή του καλού Σαμαρείτη, Αντώνιος Φίκος, Αυγοτέμπερα σε χειροποίητο ιαπωνικό χαρτί κολλημένο σε ξύλο, 2013.

Κάποιος νομοδιδάσκαλος παρουσιάστηκε στον Ιησού και, για να τον φέρει σε δύσκολη θέση, του είπτε: «Διδάσκαλε, τι πρέπει να κάνω για να κερδίσω την αιώνια ζωή;». Κι ο Ιησούς τού είπτε: «Ο νόμος τι γράφει;». Εκείνος απάντησε: «Ν' αγαπάς τον Κύριο τον Θεό σου μ' όλη την καρδιά σου και μ' όλη την ψυχή σου, μ' όλη τη δύναμή σου και με όλον τον νου σου· και τον πλησίον σου όπως τον εαυτό σου». «Πολύ σωστά απάντησες», του είπτε ο Ιησούς· «αυτό κάνε και θα ζήσεις». Εκείνος όμως, θέλοντας να δικαιολογήσει τον εαυτό του, είπτε στον Ιησού: «Και ποιος είναι ο πλησίον μου;». Πήρε τότε αφορμή ο Ιησούς και είπτε: «Κάποιος άνθρωπος, κατεβαίνοντας από τα Ιεροσόλυμα για την Ιεριχώ, έπεσε πάνω σε ληστές. Αυτοί τον ξεγυμνωσαν, τον τραυμάτισαν κι έφυγαν πα-

ρατώντας τον μισοπεθαμένο. Έτυχε να κατεβαίνει από 'κείνον τον δρόμο και κάποιος ιερέας, ο οποίος, παρόλο που τον είδε, τον προσπέρασε χωρίς να του δώσει σημασία. Το ίδιο και κάποιος λευίτης, που περνούσε από κείνο το μέρος· κι αυτός, παρόλο που τον είδε, τον προσπέρασε χωρίς να του δώσει σημασία. Κάποιος όμως Σαμαρείτης που ταξίδευε, ήρθε προς το μέρος του, τον είδε και τον σπλαχνίστηκε. Πήγε κοντά του, άλειψε τις πληγές του με λάδι και κρασί και τις έδεσε καλά. Μάλιστα, τον ανέβασε στο δικό του το ζώο, τον οδήγησε στο πανδοχείο και φρόντισε γι' αυτόν. Την άλλη μέρα, φεύγοντας, έβγαλε κι έδωσε στον πανδοχέα δύο δηνάρια και του είπτε: «Φρόντισέ τον, και ό,τι παραπάνω ξοδέψεις, εγώ όταν ξαναπεράσω θα σε πληρώσω». Ποιος λοιπόν απ' αυτούς τους τρεις, κατά τη γνώμη σου, αποδείχτηκε "πλησίον" εκείνου που έπεσε στους ληστές;». Κι εκείνος απάντησε: «Αυτός που τον σπλαχνίστηκε». Τότε ο Ιησούς τού είπτε: «Πήγαινε, και να κάνεις και συ το ίδιο».

Λκ 10, 25-37

iii. Αγίου Επιφανίου, «δός μοι τοῦτον τὸν ξένον»

Δυο κρυφοί μαθητές έρχονται να κρύψουν τον Ιησού στον τάφο. Ο μεν Νικόδημος μεγαλόψυχος, προσφέροντας σμύρνα και αλόη, ο δε Ιωσήφ αξιέπαινος στην τόλμη και το θάρρος προς τον Πιλάτο. Διώχοντας κάθε φόβο, με τόλμη παρουσιάστηκε στον Πιλάτο ζητώντας το σώμα του Ιησού. Και όταν παρουσιάστηκε, φέρθηκε με μεγάλη σοφία για να επιτύχει αυτό που ήθελε. Γι' αυτό δε χρησιμοποιεί μπροστά στον Πιλάτο υπερήφανα και υψηλά λόγια, για να μην του ανάψει την οργή και χάσει το ζητούμενο. Αλλά τι του λέει; Ένα τιποτένιο αίτημα, και για όλους μικρό, άρχοντά μου, ήλθα να σου ζητήσω. Ένα πολύ μικρό αίτημα.



Τὸν ἥλιον κρύψαντα τὰς ἰδίας ἀκτῖνας καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ διαρράγην τῷ τοῦ Σωτῆρος θανάτῳ, ὁ Ἰωσήφ θεασάμενος, προσῆλθε τῷ Πιλάτῳ καὶ καθικετεύει λέγων· Δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, τὸν ἐκ βρέφους ὡς ξένον ξενωθέντα ἐν κόσμῳ.

Δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, ὃν ὁμόφυλοι μισοῦντες θανατοῦσιν ὡς ξένον.

Δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, ὃν ξενίζομαι βλέπειν τοῦ θανάτου τὸ ξένον.

Δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, ὅστις οἶδε ξενίζειν τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ξένους.

Δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, ὃν Ἰούδας δολίως ἀπεξένωσε κόσμου.

Δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, ἵνα κρύψω ἐν τάφῳ, ὃς ὡς ξένος οὐκ ἔχει τὴν κεφαλὴν ποῦ κλίνη.

Δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, ὃν ἡ μήτηρ ὀρώσα νεκρωθέντα, ἐβόα· «ὦ Υἱὲ καὶ Θεέ μου, εἰ καὶ τὰ σπλάγχνα τιτρώσκομαι καὶ καρδίαν σπαράττομαι νεκρὸν σε καθορώσα, ἀλλὰ τῆ σῆ ἀναστάσει θαρροῦσα μεγαλύνω». Καὶ τούτοις τοίνυν τοῖς λόγοις δυσωπῶν τὸν Πιλάτον ὁ εὐσχήμων λαμβάνει τοῦ Σωτῆρος τὸ σῶμα, ὃ καὶ φόβῳ ἐν σινδόνι ἐνειλήσας καὶ σμύρνην κατέθετο ἐν τάφῳ τὸν παρέχοντα πᾶσι ζωὴν αἰώνιον καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Στιχηρὸν ψαλλόμενον τῷ ἀγίῳ καὶ μεγάλῳ σαββάτῳ, ποιηθὲν παρὰ τοῦ κυροῦ μεγάλου λογοθέτου Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου (ιγ' αἰ.).

Εἶδε ο Ἰωσήφ τὸν ἥλιο να κρύβει τὸ ἴδιο τὸ φῶς του – ο Σωτήρας πέθαινε καὶ ο Ναὸς στα δυο σκιζόταν... Κι ευθύς στον Πιλάτο πηγαινέει καὶ τὸν παρακαλεῖ: Αὐτὸν τὸν Ξένον δος μου τὸν, ἀπὸ μωρὸ που ξενιτεύθηκε στον κόσμῳ μας – σαν ξένο τὸν σκοτώσαν οἱ δικοὶ του.

Δος μου ετούτον τὸν Ξένο – παράξενος που ἔναι ὁ χαμὸς του...

Αὐτὸν τὸν Ξένον δος μου τὸν, φιλόξενος ἦταν για φτωχοὺς καὶ ξένους.

Δος μου τὸν τούτον τὸν Ξένο – πῶς τὸν ἀποξένωσε ἀπ' τὸν κόσμῳ ὁ Ἰούδας...

Δος μου τὸν τούτον τὸν Ξένο –ξένος εἶναι, να πάει δὲν ἔχει πού– ἄσε σε τάφο να τὸν κρύψω.

Παρακαλῶ σε δος μου τὸν, που ἡ Μάννα του νεκρὸν τὸν κράζει: «Θεέ καὶ γιυόκα μου, τρύπια τα σπλάγχνα μου, πληγὴ ἡ καρδιά μου νεκρὸν που σ' εἶδα – μα ἀναθαρρίζω κι εὐλογῶ, καθὼς Ἀνάσταση λογιάζω». Ἐτσι θερμοπαρακαλοῦσε ο Ἰωσήφ ὁ κόσμιος τὸν Πιλάτο. Παίρνει τὸ Σῶμα του Ἰησού, με σμύρνα τρέμοντας τ' ἀλείφει, κι ἓνα σεντόνι ἀπλώνει γύρω του στον τάφο ὡς τὸν κατεβάζει. – Ποιόν; Αὐτὸν που μέγα δίνει ἔλεος καὶ ζωὴν αἰώνια!

Γλωσσικὴ ἀπόδοση: Θεοδόσης Τάσιος

iv. Το Ευαγγέλιο στη γλώσσα των άλλων: Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων (Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος)

Αρχικά οι κάτοικοι της γης μιλούσαν όλοι μία γλώσσα και χρησιμοποιούσαν τις ίδιες λέξεις. Καθώς μετακινούνταν από την ανατολή, βρήκαν μια πεδιάδα στη χώρα της Σεναάρ κι εγκαταστάθηκαν εκεί. Τότε είπαν μεταξύ τους: «Ελάτε να κατασκευάσουμε πλίνθρες και να τις ψήσουμε στη φωτιά». Έτσι για τις οικοδομές άρχισαν να χρησιμοποιούν πλίνθρες αντί για πέτρες και πίσσα αντί για λάσπη. Μετά είπαν: «Ελάτε να χτίσουμε μια πόλη, κι έναν πύργο που η κορφή του να φτάνει στους ουραμούς. Έτσι θα γίνουμε ονομαστοί και δε θα διασκορπιστούμε πάνω στη γη».



Ο Πύργος της Βαβέλ,
Σαλβαντόρ Νταλί, 1967

Κατέβηκε, λοιπόν, ο Κύριος να δει την πόλη και τον πύργο που έχτιζαν οι άνθρωποι. Και είπε ο Κύριος: «Τώρα όλοι αυτοί αποτελούν ένα λαό με κοινή γλώσσα· και τούτο 'δω είναι η αρχή των πράξεών τους. Από 'δω και πέρα τίποτε απ' όσα θα σκέφτονται να κάνουν δε θα τους είναι αδύνατο. Εμπρός, ας κατεβούμε κι ας επιφέρουμε εκεί σύγχυση στη γλώσσα τους, ώστε να μην καταλαβαίνει ο ένας τη γλώσσα του άλλου». Έτσι ο Κύριος τους διασκόρπισε από 'κει σε όλη τη γη και σταμάτησαν να χτίζουν την πόλη. Γι' αυτό ονόμασαν την πόλη εκείνη Βαβέλ, γιατί εκεί ο Κύριος προκάλεσε σύγχυση στη γλώσσα των ανθρώπων και από 'κει τους διασκόρπισε σε όλη τη γη.

Γεν 11, 1-9

Κοντάκιο της Πεντηκοστής

*Ότε καταβάς τὰς γλώσσας συνέχεε,
διεμέριζεν ἔθνη ὁ Ὑψιστος·
ὅτε τοῦ πυρὸς τὰς γλώσσας διένειμεν,
εἰς ἐνότητα πάντας ἐκάλεσε·
καὶ συμφώνως δοξάζομεν
τὸ πανάγιον Πνεῦμα.*

Όταν (τον καιρό της Παλαιάς Διαθήκης) κατέβηκε ο Ὑψιστος Θεός, δημιούργησε σύγχυση στις γλώσσες των ανθρώπων, χωρίζοντάς τους σε φυλές. Τώρα (την ημέρα της Πεντηκοστής), που μοιράζει τις πύρινες γλώσσες του Αγίου Πνεύματος, τους καλεῖ και πάλι όλους στην ενότητα. Γι' αυτό, με μία φωνή, μία πίστη, δοξολογούμε το Πανάγιον Πνεῦμα.

Το δῶρο της Πεντηκοστής: ενότητα και ποικιλία

Σχετικά με τὸ δῶρο τοῦ Παρακλήτου τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς τρία πράγματα εἶναι ἰδιαίτερα ἐντυπωσιακά: Πρῶτο, εἶναι ἓνα δῶρο σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ: «καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος Ἁγίου» (Πράξ. 2, 4). Τὸ δῶρο ἢ χάρισμα τοῦ Πνεύματος δὲν ἀπονέμεται μόνο στοὺς ἐπισκόπους καὶ τὸν κληρο, ἀλλὰ σὲ κάθε βαπτισμένο.

Δεύτερο, εἶναι ἓνα δῶρο ἐνότητας: «ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό» (Πράξ. 2, 1). Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα κάνει τοὺς πολλοὺς νὰ εἶναι ἓνα Σῶμα ἐν Χριστῷ. Ἡ κάθοδος τοῦ Πνεύματος τὴν Πεντηκοστὴ ἀντιστρέφει τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ.

Τὸ Πνεῦμα φέρνει ἐνότητα καὶ ἀμοιβαία κατανόηση, ἱκανώνοντάς μας νὰ μιᾶμε «ἐν μιᾷ φω-

νή». Μεταμορφώνει τὰ ἄτομα σὲ πρόσωπα. Γιὰ τὴν πρώτη Χριστιανικὴ κοινότητα ἰεροσόλυμα, στὴν περίοδο ἀμέσως μετὰ τὴν Πεντηκοστή, λέγεται ὅτι «εἶχον ἅπαντα κοινὰ» καὶ ὅτι «τοῦ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία» (Πράξ. 2, 44· 4, 32)· κι αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ ἴναι τὸ σημάδι τῆς κοινότητος τοῦ Χριστοῦ τῆς Πεντηκοστῆς σὲ κάθε ἐποχῇ. Τρίτο, τὸ δῶρο τοῦ Πνεύματος εἶναι ἓνα δῶρο διαφοροποίησης· οἱ γλῶσσες τῆς φωτιᾶς «διαμερίζονται» ἢ «χωρίζονται» (Πράξ. 2, 3) καὶ κατανέμονται ἅμεσα στὸν καθένα. Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα δὲν μᾶς κάνει μόνο ὅλους ἓνα, ἀλλὰ κάνει καὶ τὸν καθένα μας διαφορετικὸ. Στὴν Πεντηκοστή ἡ πολλαπλότητα τῶν γλωσσῶν δὲν καταργήθηκε, ἀλλὰ ἔπαψε νὰ εἶναι ἡ αἰτία τοῦ χωρισμοῦ· ὅπως προηγουμένως, ὁ καθένας μιλοῦσε στὴ δική του γλῶσσα, ἀλλὰ μὲ τὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος ὁ καθένας μπορούσε νὰ καταλάβει τοὺς ἄλλους. Γιὰ μένα τὸ νὰ εἶμαι Πνευματοφόρος σημαίνει ν' ἀντιλαμβάνομαι ὅλα τὰ διακριτικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητάς μου· σημαίνει νὰ γίνω ἀληθινὰ ἐλεύθερος, ἀληθινὰ ὁ ἑαυτός μου μέσα στὴ μοναδικότητά μου. Ἡ ζωὴ μέσα στὸ Πνεῦμα ἔχει μιὰ ἀνεξάντλητη ποικιλία.



Πεντηκοστή, Ευαγγέλιο του Ραμπουλά, 6ος αι.,
Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη, Φλωρεντία.

Κάλλιστος Ware, Ἐπίσκοπος Διοκλείας, *Ὁ Ὀρθόδοξος Δρόμος*

Ἡ προσφορά των δύο ἀδελφῶν στον σλαβικὸ πολιτισμὸ



Κυρίλλος καὶ Μεθόδιος

Για νὰ τελοῦν τὴ Θεία Λειτουργία στὴ σλαβικὴ καὶ νὰ κηρύττουν στὴν ἴδια γλῶσσα, ἔπρεπε νὰ ἔχουν λειτουργικὰ βιβλία, πατερικὲς ομιλίες, νομοκανονικά καὶ ἄλλα κείμενα, μεταφρασμένα στὴ γλῶσσα αὐτή. Στὴν ἀρχὴ δημιούργησαν ἓνα ἀλφάβητο, κατάλληλο νὰ ἐκφράζει ὅλους τοὺς φθόγγους τῆς σλαβικῆς γλῶσσας. Τὸ ἀλφάβητο αὐτὸ εἶναι γνωστὸ ὡς γλαγολιτικό (ἀπὸ τὴ σλαβικὴ ρίζα *gol*, πρβλ. παλαιοσλαβικό *glagol*: λέξη, *glagolati*: ομιλῶ). Μετὰ, με τὴ βοήθεια σλαβικῶν ἀλλὰ καὶ ἐλληνικῶν ριζῶν, σχημάτισαν ἓναν πλουσιότατο ἀριθμὸ λέξεων καὶ ἐκφράσεων, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ μεταφέρουν στους Σλάβους ὅλο τὸν ποιητικὸ κόσμον τῶν λειτουργικῶν βυζαντινῶν κειμένων, τῶν ευαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν περικοπῶν, τὰ κανονικά καὶ νομικά κείμενα, τὶς πατερικὲς ομιλίες κ.ά. Ἔτσι ἡ σλαβικὴ γλῶσσα ἀπὸ ἀγραφή ἐγίνετο ἓνα εὐέλικτο ὄργανο, με τὸ ὁποῖο ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς μεταφυτεύθηκε στους Σλάβους. Καὶ ὄχι μόνο αὐτὸ· οἱ δύο ἀδελφοὶ ἔθεσαν τὰ θεμέλια μιᾶς νέας λογοτεχνίας, τῆς σλαβικῆς. Δὲν μετέφρασαν στὴ γλῶσσα αὐτὴ μόνο ἐλληνικά κείμενα, ἀλλὰ ἔγραψαν καὶ πρωτότυπα ἔργα.

Δημητρίου Γόνη, *Ἱεραποστολικοὶ ἀγῶνες τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου – Αποτίμησις τῆς προσφοράς τους*

Ο Ιωάννης Χρυσόστομος για την κοινωνική αδικία

Δε φρίττεις, άνθρωπε, δεν κοκκινίζεις από ντροπή, όταν χαρακτηρίζεις επιτιθέμενον αυτόν που παλεύει για το ψωμί του; Αυτός, αν και φέρεται επιθετικά, ωστόσο δικαιούται τη συμπάθειά μας, γιατί τόσο πολύ πιέζεται από την πείνα, ώστε αναγκάζεται να φορέσει το προσωπίο της επιθετικότητας. Και πρέπει να σου πω ακόμα πως αυτός που επιτίθεται στην πραγματικότητα είσαι εσύ, γιατί –αν και έρχεσαι τακτικά στην Εκκλησία και ακούς τα κηρύγματά μου– στην αγορά εντούτοις προτιμάς το χρυσάφι, τις επιθυμίες και τους φίλους σου, παρά τις δικές μου προτροπές.

P.G. 60,535-538

Δραστηριότητες

1. Με βάση τη λέξη «Ξένος» ας καταγράψουμε με σύντομο και χαρακτηριστικό τρόπο οτιδήποτε σας φέρνει στον νου η λέξη. Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε ομοιότητες στις ιδέες που έχουν καταγραφεί και κατόπιν αντιθέσεις.
2. Ας υποδυθούμε κάποιους από τους πρωταγωνιστές του σπλαχνικού Σαμαρείτη. Μία ομάδα θα υποδυθεί έναν ρόλο. Το κάθε μέλος μπορεί να αυτοσχεδιάσει, όταν το κρίνει σκόπιμο και χωρίς να υπάρχει απόλυτη συμφωνία μεταξύ των μελών ώστε να ανακαλύψουμε τις πολλές διαστάσεις ενός χαρακτήρα και τη συνθετότητα της συμπεριφοράς.
3. Ας προσπαθήσουμε να μετασχηματίσουμε το βιβλικό κείμενο για τον Καλό Σαμαρείτη σε λογοτεχνικό και κατόπιν να το παρουσιάσουμε στην ολομέλεια της τάξης. Τι αλλαγές θα πρέπει να κάνουμε; Τι δυσκολίες ενδεχομένως θα αντιμετωπίσουμε; Καταγράψτε τις ιδέες σας και κατόπιν παρουσιάστε στην τάξη.
4. Ιστοξερεύνηση: Στα βήματα των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου (ταξίδια, τόποι, συναντήσεις). Παρουσίαση στην ολομέλεια της τάξης.
5. Χωρισμένοι σε ομάδες προσπαθήστε να εξηγήσετε τον χαρακτηρισμό των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου ως «φωτιστών των Σλάβων» με βάση αυτά που μελετήσατε και κατόπιν παρουσιάστε στην ολομέλεια της τάξης αιτιολογώντας τη θέση σας.
6. Project: Οι Έλληνες ως «άλλοι» τα νεότερα χρόνια (πρόσφυγες, μετανάστες).

